

YENİ KUŞAĞIN DİLİNDE ASALAK SES VE SÖZCÜKLER

Ertuğrul Yaman

■ Dil edinimi, yakın çevredeki ses ve sözlerin duyulmasıyla başlar. Her birey, çevresinde konuşulan dili edinirken ister istemez duyduğu ses ve sözcükleri belleğinde biriktirir. Bu birikim, bireyin gelişim süreci içerisinde konuşma adı verilen beceriye dönüşür. Konuşma becerisinin niteliğini belirleyen ölçütlerin başında ise, seçilen sözcüklerin anlam derinliği ve akıcı dizilişi gelmektedir. İletişim sürecinde konuşmacılar, gereksinim duyduğu sözcükleri belleklerinde bulamazlarsa, sözler arasında boşluklar oluşur. Bu boşlukları doldurmak üzere, ağızdan istem dışı anlamsız ses ve sözcükler çıkar. Kimi zaman da aynı ya da benzer sözcükler sıklıkla yinelenir. Bu tür ses ve sözcüklere “*asalak ses ve sözler*” adı verilir.

Bireyin söz varlığı ne oranda geniş olursa, konuşması da o derece akıcı ve kolay anlaşılır bir nitelik kazanır. Konuşma sürecinde duraksayarak sözcük arayan bireyler, akıcı konuşamazlar. Konuşurken ikide bir “*eeee, uu, aaaa, şey, yani, olay ...*” gibi asalak ses ve sözler kullanan bir birey, ya düşünce tembelliği içindedir ya da sözcük kısırlığına düşmüş demektir.

Konuşmada asalak sesler çıkarma ve asalak sözcük kullanmanın temeline inildiğinde, kimi gerekçelerle karşılaşılır. Asalak ses ve sözcük kullanımının en başta gelen gerekçesi, hiç şüphesiz, söz dağarcığının yetersiz olmasıdır. Türkçenin söz varlığı çok geniş olmasına karşın, Türkçe konuşan bireylerin söz varlığından aldıkları pay genellikle yetersizdir. Bunun en önemli sebebi ise, az okumaktır. Diğer önemli bir sebep de son yıllarda dilde yaşanan karmaşadır. Türkçe konuşan kimi aydınlar, duygu ve düşünceleri sekteye uğratma pahasına sözcüklerin arkasına takılmışlardır. Daha açık olarak ortaya koymak gerekirse, duygu ve düşünceleri açık, doğru ve tam olarak anlatmak yerine belirli sözcükleri seçmek gibi bir alışkanlık kazanmışlardır. Konuşma sürecinde sözcük aramak ve sözcükler arasında seçim yap-

mak, ister istemez asalak ses ve sözcüklerin çıkmasına yol açmaktadır. Bütün bunların yanında, asalak ses ve sözcüklerin özellikle genç kuşaklar arasında yaygınlaşmasında medyanın rolü de yadsınamaz bir gerçektir.

Konuşma sürecinde asalak ses ve sözcüklerin kullanılmasında başka sebepler de söz konusu olabilir. Bireyin düşünce düzeyindeki yavaşlık, zihinsel bulanıklık, konuşulan konuya yeterince hâkim olmamak, yorgunluk veya uykusuzluk gibi etmenler de bu türden asalak ses ve sözcüklerin çıkarılmasına yol açabilir.

Asalak Ses ve Sözcükler

Konuşma esnasında kullanılan pek çok gereksiz ses ve sözcük vardır. Aşağıda özellikle basın yayın organlarında ve yeni kuşağın dilinde son zamanlarda sıkça rastlanan asalak ses ve sözcükler alfabetik olarak tek tek ele alınacaktır:

artı

Son günlerde konuşmalar içinde en sık duyulan gereksiz sözcüklerden birisi de “*artı*” ifadesidir. Aslında bir matematik terimi olan bu söz, günlük konuşmalarda olur olmaz her yerde karşımıza çıkmaktadır. Oysa, bu sözcüğün yerine sıralama ve eklemeler için “*yine, gene, ilave olarak, ek olarak, diğer, diğer yandan, başka bir açıdan, bunun yanında, bununla birlikte, bu arada, ayrıca*” gibi çok değişik kalıplar kullanılabilir. Konuşmayı mekanikleştiren bu tür kullanımlardan ısrarla kaçınmak gerekir.

atıyorum

Son yıllarda toplumun hemen her kesiminde hızla yaygınlaşan kullanımlardan birisi de “*atıyorum*” söylemidir. “*Örnek veriyorum, örneğin, örnek olarak, diyelim ki, söz gelimi, mesela...*” vb. kullanımların yerine kullanılan bu sözcük, bir yandan diğer sözcüklerin kullanım alanını daraltırken bir yandan da yanlış bir kullanımı yaygınlaştırmaktadır. Nitekim, bu sözcüğün kökeni olan “*at-*” eylemi bir yan anlam olarak “*atıp tutmak, kafadan atmak*” yapılarında olduğu gibi olumsuz anlamlar içermektedir.

aynen

Son günlerin en yaygın sözcüğü hiç şüphesiz «aynen»dir. Çünkü genç yaşlı demeden hemen herkes, onay sözcüğü olarak hep birlikte «aynen» kullanımının rüzgârına kapılmış durumdadır. Her türlü açıklama ve yorum gerektiren durumlarda dahi bir «aynen» sözcüğü bütün sorunları çözebilmektedir! Öğrencilere «aynen» yerine «*öyle, doğru, elbette, kesinlikle, belki vb.*» sözcükleri ve söz dizileri gibi başkaca anlatım yollarını da kullanabilirsiniz dediğimde, «aynen» yanıtını almıştım.

Dermişim...

Bir ara çok daha yaygın olarak kullanılan «*Dermişim!*» ifadesi, büyük olasılıkla medyanın etkisiyle yaygınlaşmış bir kullanımdır. Yarı şaka yarı ciddi bir tu-

tumla söylenen bu söz, sıklıkla kullanıldığında dil zevkini ve estetiğini bozan bir söyleyişe dönüşmektedir. Özel vurgu ve tonlamasıyla gençler arasında hızla yaygınlaşan bu tür kullanımların dil açısından yarardan çok zararı vardır. Çünkü bu söylemle Türkçenin söyleyişini bozan bir kullanım ortaya çıkmaktadır.

Demek istiyorum!

Özellikle kitle iletişim araçlarındaki yarışma ve eğlence programlarında kullanıla kullanıla yeni kuşağın diline düşen bu yapı da söyleyiş açısından bir sorun taşımamakla birlikte, gereksiz yardımcı eylemler için bir örnektir. İlk bakışta sorunsuz gibi görünen bu tür yapılar, kullanıcıların belleğine yerleştğinde olur olmaz her yerde kullanılır duruma gelmekte ve gereksiz bir söyleme dönüşmektedir.

Diyorum ki diyorum!

Dilin estetik ve işlek kullanımı açısından sözcük yinelenmelerinin bir sorun olduğu açıktır. Bu bağlamda kurulacak cümlelerin yüklemine en başta söyleyip cümle sona erdiğinde yeniden söylemek, hem Türkçenin yapısına aykırı bir kullanım ortaya çıkarmakta hem de gereksiz sözcük kullanımına yol açarak zaman kaybını beraberinde getirmektedir.

eee...

Konuşma sürecinde akıcılığı ortadan kaldırarak kesintilere uğratan «eee...» biçiminde anlamsız ve gereksiz sesler çıkarmak da yeni kuşak yanında yetişkinlerin dilinde de sıkça rastlanan bir takılmadır. Dinleyenler açısından hoş olmayan bir duygu oluşturan bu tür anlamsız sesler, hem estetik hem de semantik açıdan sorunlu söyleyişlerdir. Konuşma esnasında çoğu kez istem dışı olarak ağızdan çıkan bu tür anlamsız kesintiler, konunun yeterince bilinmesinden, zihinsel bulanıklıktan ya da söz varlığının yetersizliğinden kaynaklanıyor olabilir.

Evet...

Gündelik iletişimde bir onay sözcüğü olarak sıkça kullanılan «*Evet*» sözcüğü son yıllarda onay işlevi yanında gerekli gereksiz her durumda yinelenir olmuştur. Örneğin, konuşmalarda söze başlarken hiçbir yararı olmayacak bir biçimde söze «*Evet*» ile başlamak gereksiz bir başlangıçtır. Yapılan bir araştırma, «*Evet*» sözünün 24 ayrı anlamda kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Elbette, bu anlamların bir bölümü yerli yerinde olabilir. Ancak, bir sözcüğün sıklıkla söylenmesi ve bu denli anlam yaygınlığına ulaşması doğal olarak dinleyenlerin zihninde olumsuz düşüncelere yol açmaktadır.

(...) falan oldum

Büyük oranda medyadaki kimi dizilerin etkisiyle yaygınlaşan «... *falan oldum*» türünden söz kalıpları, apaçık uygunsuz bir kullanımlardır. Bu türden söylemler, başına getirilen çoğu kez absürt diye nitelenebilecek sözlerle birlikte ele

alındığında, ortaya çıkan yapıların dilin zevkine ve estetiğine zarar vermektedir. Örneğin, «*Şaşırdım, Şaşırp kaldım, ayıpladım*» gibi alışılmış söylemler yerine «*(oha) falan oldum*» gibi her açıdan uygunsuz bir söz dizisinin yaygınlaşması hoş görülebilir durum değildir!

gibi

Kökeni bir ad olan ve söz diziminde benzerlik ifade den “*gibi*” ilgeci, son yıllarda alışlagelmiş işlevinin dışında yeni bir kullanım alanı daha kazanmış görünmektedir. Saat ve vakit bildirimlerinde kullanılmaya başlayan “*gibi*” ilgeci, bir yönüyle asalak bir kullanıma yol açarken diğer bir yönüyle zaman kavramını anlamsızlaştırmaktadır. Örneğin “*Ne zaman gelirsin?*” biçimindeki bir soruya “*Saat 5 gibi gelirim*” cevabı bu türden bir yapıdır. Öte yandan bu türlü yapay bir kullanım yeni kuşaklara “*sularında, dolaylarında, civarında, -A doğru, -I geçerek, -A yakın...*” gibi benzerlik ve yakınlık bildiren söylemlerin kullanımlarını unutturarak “*gibi*”nin sık kullanımıyla dilde hem anlam açısından sorunlu bir söyleyişe hem de söz varlığında daralmalara yol açmaktadır.

hı hı

Sözlü iletişimde ve özellikle telefon konuşmalarında bir onay sözcüğü olarak kullanılan “*hı hı*” ikilemesi hem estetik hem de karşılıklı anlaşılma açısından sorunlu bir ses yinelemesidir. Çünkü “*hı hı*” ifadesi, halk ağzının bir onay sözcüğü olan “*he*” sözünün bozulmuş biçimi olmalıdır. Öte yandan onay ifadesi olarak düşünüldüğünde dahi kimi yanlış anlamalara açık bir kullanımdır. Onay isteyen birisine yalnızca “*hı hı*” ile yanıt vermek kapalı bir söylemdir. Çünkü “*olur, tamam, peki, anlaşıldı, doğrudur...*” türünden çok daha açık iletişim içeren sözler yerine “*hı hı*”lamak iletişim açısından yanlış anlamalara yol açabilir.

ıı...

Konuşmada kimi durumlarda çıkarılan “*ıı*” biçiminde ağızdan istemsiz çıkan sesler, konuşmanın akıcılığını kesintiye uğratmaktadır. Diksiyonda “*ıılama*” diye adlandırılan bu türden anlamsız ve gereksiz sesler, konu bütünlüğünün kaybolmasına yol açmak yanında, dinleyicilerin dikkatlerini de dağıtmaktadır. Konuşma içindeki “*ıılama*”lar yalnızca yeni kuşağa özgü de değildir. Birçok yetişkinin konuşması içinde böylesi anlamsız ve gereksiz asalak seslere rastlanılmaktadır. Söz içindeki “*ıılama*”nın arka planında konunun yeterince bilinmemesi, zihinsel dağınıklık, söz dağarcığının darlığı ya da alışkanlıklar bulunabilir.

olay

Türkçedeki “*hadise, vaka*” karşılığı olarak türetilip gündelik konuşmalarda sıkça duyulan “*olay*” sözcüğü, verilen anlamların dışında gerekli gereksiz birçok yerde kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, “*Tavuk fiyatlarında indirim yapıldı.*” gibi son derece doğal bir durum, “*Tavukta olay!*” biçiminde dilin derin yapısı

bakımından sorunlu bir biçime sokulmaktadır. Olay sözcüğünün bu türden sıra dışı kullanımları sanıldığından çok daha fazladır: “Sizin iletişim olayınızı çok beğeniyorum(!)”, “Renk olayını çok severim...”

öyle

Yeni kuşağın konuşmalarında sıklıkla rastlanan asalak sözcüklerin başında “öyle” sözcüğü gelmektedir. Yeni kuşak, dijital kullanımın çoğalmasıyla sözlü iletişimden çok, kısa iletilerle anlaşma eğilimindedir. Bu eğilimin etkisiyle, herhangi bir konuda yeterince açıklama yapmak yerine, çoğu kez en kısa yoldan cevap verip söz yerindeyse kestirip atmaktadırlar: Örneğin, en iyi bilmeleri gereken “Lütfen kendinizi tanıtır mısınız?” sorusuna birçok genç “Ezgi Ben... öyle!” biçiminde karşılık vermektedir. Burada “öyle” sözcüğünün semantik olarak anlaşılır bir karşılığı yoktur!

şey

Türkçede bilinmeyen kavram ve nesnelerle, anımsanamayan sözcükler yerine kullanılmakta olan «şey» sözcüğünün olur olmaz her yerde yinelenmesi, dinleyenler de açık bir rahatsızlığa yol açmaktadır. Sözcüğün içindeki bilinmezlik ifadesi sık kullanımla birleştiğinde, ortaya anlaşılabilir bir metin çıkmaktadır. Bu açıdan olabilirlik ölçüsünde «şey» sözcüğünün yerine daha açık ve anlaşılır sözcükleri yeğlemekte yarar vardır. Nitekim birçok şey bir araya geldiğinde, hiçbir şey anlaşılamamaktadır!

şimdi...

Dilin doğal kullanımı içinde bulunulan zaman kavramı işleviyle bilinen “şimdi” sözcüğü, kimi zaman konuşmanın başında söz açıcı bir işlevle asalaklaşma eğilimine girmiştir. Konuşmacının söze başlarken konuya ilişkin açık ve anlaşılır bir söz ya da söz dizisi ile başlaması gerekirken kimi konuşucular, çoğu kez söze “Şimdi...” diye başlamaktadır. Bu tür durumlarda “şimdi” sözcüğü gereksiz ve anlamsız bir kullanıma dönüşmektedir. Kimi durumlarda da düşünceleri toparlamak amacıyla zaman kazanmak üzere kullanılan bu sözcük, sıklıkla kullanıldığında asalak bir nitelik kazanmaktadır.

yani...

Cümle içinde anlatımı daha da açıklayıcı işleviyle bilinen «yani» sözcüğü, yeni kuşağın dilinde bambaşka bir işlevle kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin gençlere «Çevre kirliliği konusunda neler düşünüyorsunuz?» gibi önemli ve kapsamlı bir konuda soru yöneltilip yorum istediğinde alınan karşılık genellikle şu şekilde olmaktadır : «Yani!..». Görüldüğü üzere, verilen karşılık son derece açık, anlaşılır ve uzun yorumları içermektedir! Gerçekte bu tür yanıtların arka planı üzerinde durulmalı ve gençlerin niçin bu denli kısa ve kapalı söylemleri tercih ettikleri irdelenmelidir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yeni kuşağın dilinde rastlanan asalak ses ve sözcükler, bunlarla sınırlı değildir. Son günlerde sıkça duyulan “*Sorun yok, sıkıntı yok, eyvallah, ne alaka, kanka, kanki...*” gibi daha birçok söylemin varlığı da bilinmektedir. Dilin yapısını ve konuşmanın akıcılığını bozan bu türden ses ve sözlerin kullanılmaması konusunda yeni kuşak-eski kuşak demeden herkesin duyarlı davranması son derece önemlidir. Bu konuda herkes duyarlılık kazanmalı ve kendisini denetlemelidir.

Sonuç olarak konuşmanın akıcılığını bozan asalak ses ve sözcüklerden kurtulmanın birçok yolu vardır. Bu noktada en başta gelen öneri, kitap okuma alışkanlığını ve kitap kültürünü kazanmaktır. Öte yandan söz varlığını genişletmek üzere, çocuklara sözcük oyunları oynatılmak ve bulmaca çözmek etkili bir yöntemdir. Düşünce hızını yükseltmek için, ortaya atılan bir konu üzerinde hayal ve gözlem gücünü kullanarak beyin fırtınası çalışmalarının yapılması yararlı sonuçlar verebilir. Ayrıca, akıcı ve etkili konuşmacıların ve hatiplerin konuşmalarını dinlemek de yararlı bir uygulama olabilir.